

ISSN: 1991-3494 (Print)
ISSN: 2518-1467 (Online)

**SCIENTIFIC JOURNAL OF
PEDAGOGY AND ECONOMICS**

**№3
2026**

ISSN 2518-1467 (Online),
ISSN 1991-3494 (Print)

SCIENTIFIC JOURNAL OF PEDAGOGY AND ECONOMICS

PUBLISHED SINCE 1944

3 (421)

May – June 2026

ALMATY, 2026

EDITOR-IN-CHIEF:

ABYLKASSIMOVA Alma Yesimbekovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of Central Asian Academic Research Center, Director of the Center for the Development of Pedagogical Education, Head of the Department of Methods of Teaching Mathematics, Physics and Computer Science at Abai KazNPU (Almaty, Kazakhstan), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191275199>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2076124>.

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

SEMBIEVA Lyazzat Myktybekovna, Doctor of Economics, Professor of the Eurasian National University (Astana, Kazakhstan), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57194226348>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/38875302>.

EDITORIAL BOARD:

RICHELLE Marynowski, PhD in Education, Professor, Faculty of Education, University of Lethbridge, (Alberta, Canada), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57070452800>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/16130920>.

SHISHOV Sergey Evgenievich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Psychology of Professional Education, Moscow State University of Technology and Management named after K. Razumovsky (Moscow, Russia), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191518233>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2443966>.

ABILDINA Saltanat Kuatovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy, Karaganda University named after E.A. Buketov (Karaganda, Kazakhstan), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56128026400>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/4131549>.

RYZHAKOV Mikhail Viktorovich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of the Russian Academy of Education, Editor-in-Chief of the journal "Standards and Monitoring in Education" (Moscow, Russia), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=6602245542>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/13675462>.

BULATBAEVA Kulzhanat Nurymzhanovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Chief Researcher of the National Academy of Education named after Y. Altynsarin (Astana, Kazakhstan), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57202195074>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/40173122>.

PETR Hájek, PhD, Unicorn University, Associate Professor, Department of Finance, (Prague, Czech Republic), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=35726855800>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/672404>.

JUMAN Jappar, Doctor of Economics, Professor, Honorary Academician of Central Asian Academic Research Center, Honored Worker of Kazakhstan, Director of the Center for International Applied Research Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59238481900>, <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56658765400>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/60977874>.

LUKYANENKO Irina Grigorievna, Doctor of Economics, Professor, Head of Department of the National University of Kyiv-Mohyla Academy (Kyiv, Ukraine), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57189348551>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/939510>.

YESIMZHANOVA Saira Rafihevna, Doctor of Economics, Professor of the University of International Business (Almaty, Kazakhstan), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56499485500>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/45951098>.

Scientific Journal of Pedagogy and Economics

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Owner: «Central Asian Academic Research Center» LLP (Almaty).

The certificate of registration of a periodical printed publication in the Committee of information of the Ministry of Information and Communications of the Republic of Kazakhstan

№ KZ50VPY00121155, issued on 05.06.2025

Thematic focus: «*publication of the results of new achievements in the field of fundamental sciences*»

Periodicity: 6 times a year.

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© «Central Asian Academic Research CenterB» LLP, 2026

БАС РЕДАКТОР:

ӘБІЛҚАСЫМОВА Алма Есімбекқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Педагогикалық білім беруді дамыту орталығының директоры, Абай атындағы ҚазҰПУ математика, физика және информатиканы оқыту әдістемесі кафедрасының меңгерушісі (Алматы, Қазақстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191275199>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2076124>.

БАС РЕДАКТОРДЫҢ ОРЫНБАСАРЫ:

СЕМБИЕВА Ләззат Мықтыбекқызы, экономика ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры (Астана, Қазақстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57194226348>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/38875302>.

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

РИШЕЛЬ Мариновски, білім беру саласындағы PhD, Летбридж университеті педагогика факультетінің профессоры, (Альберта, Канада), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57070452800>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/16130920>.

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, К. Разумовский атындағы Мәскеу мемлекеттік технологиялар және басқару университетінің кәсіби білім беру педагогикасы және психологиясы кафедрасының меңгерушісі (Мәскеу, Ресей), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191518233>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2443966>.

ӘБІЛДИНА Салтанат Қуатқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің педагогика кафедрасының меңгерушісі (Қарағанды, Қазақстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56128026400>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/4131549>.

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Ресей білім академиясының академигі, «Білім берудегі стандарттар мен мониторинг» журналының бас редакторы (Мәскеу, Ресей), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=6602245542>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/13675462>.

БОЛАТБАЕВА Күлжанат Нұрымжанқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының бас ғылыми қызметкері (Астана, Қазақстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57202195074>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/40173122>.

ПЕТР Хайек, PhD, Юникорн университеті, Қаржы департаментінің қауымдастырылған профессоры (Прага, Чехия), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=35726855800>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/672404>.

ЖҰМАН Жаппар, экономика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстанның Еңбек сіңірген қайраткері, ҚР ҰҒА құрметті академигі, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің Халықаралық қолданбалы зерттеулер орталығының директоры (Алматы, Қазақстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59238481900>; <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56658765400>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/60977874>.

ЛУКЪЯНЕНКО Ирина Григорьевна, экономика ғылымдарының докторы, профессор, «Киево-Могилянская академия» ұлттық университеті кафедрасының меңгерушісі (Киев, Украина), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57189348551>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/939510>.

ЕСІМЖАНОВА Сайра Рафихқызы, экономика ғылымдарының докторы, Халықаралық бизнес университетінің профессоры (Алматы, Қазақстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56499485500>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/45951098>.

Scientific Journal of Pedagogy and Economics

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Меншіктенуші: «Орталық Азия академиялық ғылыми орталығы» ЖШС (Алматы қ.).

Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігінің Ақпарат комитетінде 05.06.2025 ж. берілген № **KZ50VPY00121155** мерзімдік басылым тіркеуіне қойылу туралы куәлік.

Тақырыптық бағыты: *«іргелі ғылым салалары бойынша жаңа жетістіктердің нәтижелерін жариялау»*

Мерзімділігі: жылына 6 рет.

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© «Орталық Азия академиялық ғылыми орталығы» ЖШС, 2026

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

АБЫЛКАСЫМОВА Алма Есимбековна, доктор педагогических наук, профессор, академик НАН РК, директор Центра развития педагогического образования, заведующая кафедрой методики преподавания математики, физики и информатики КазНПУ им. Абая (Алматы, Казахстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191275199>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2076124>.

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

СЕМБИЕВА Ляззат Мыктыбековна, доктор экономических наук, профессор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Астана, Казахстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57194226348>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/38875302>.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

РИШЕЛЬ Мариновски, PhD в области образования, профессор факультета педагогики Летбриджского университета, (Альберта, Канада), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57070452800>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/16130920>.

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой педагогики и психологии профессионального образования Московского государственного университета технологий и управления имени К. Разумовского (Москва, Россия), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191518233>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2443966>.

АБИЛЬДИНА Салтанат Куатовна, доктор педагогических наук, профессор, заведующая кафедрой педагогики Карагандинского университета имени Е.А. Букетова (Караганда, Казахстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56128026400>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/4131549>.

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, доктор педагогических наук, профессор, академик Российской академии образования, главный редактор журнала «Стандарты и мониторинг в образовании» (Москва, Россия), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=6602245542>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/13675462>.

БУЛАТБАЕВА Кулжанат Нурымжановна, доктор педагогических наук, профессор, главный научный сотрудник Национальной академии образования имени Ы. Алтынсарина (Астана, Казахстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57202195074>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/40173122>.

ПЕТР Хайек, PhD, университет Юникорн, ассоциированный профессор Департамента финансов, (Прага, Чехия), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=35726855800>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/672404>.

ЖУМАН Жаппар, доктор экономических наук, профессор, заслуженный деятель Казахстана, почетный академик НАН РК, директор Центра Международных прикладных исследований Казахского национального университета им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59238481900>; <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56658765400>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/60977874>.

ЛУКЬЯНЕНКО Ирина Григорьевна, доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой Национального университета «Киево-Могилянская академия» (Киев, Украина), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57189348551>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/939510>.

ЕСИМЖАНОВА Сайра Рафиевна, доктор экономических наук, профессор Университета международного бизнеса (Алматы, Казахстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56499485500>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/45951098>.

Scientific Journal of Pedagogy and Economics

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Собственник: ТОО «Центрально-азиатский академический научный центр» (г. Алматы).

Свидетельство о постановке на учет периодического печатного издания в Комитете информации Министерства информации и коммуникаций и Республики Казахстан

№ KZ50VPY00121155 выданное 05.06.2025 г.

Тематическая направленность: «публикация результатов новых достижений в области фундаментальных наук».

Периодичность: 6 раз в год.

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© ТОО «Центрально-азиатский академический научный центр», 2026

CONTENTS

PEDAGOGY

Abylkassymova A., Yeskhozhayeva S., Zhumabay N. Developing students' mathematical literacy through contextual problems based on stem education.....	16
Adaskanova Zh.K., Moldasan K.Sh., Tsay Y. Professional-research thinking of the future educational psychologist: concept and structure.....	41
Aliyeva Zh.Zh., Baikenzheyeva A.T., Arystanova S.D. Developing entrepreneurial skills in biology majors within the framework of the minor supplementary educational program.....	55
Akhmetova D.M., Oryngaliyeva Sh.O., Kundakova A. Methodological foundations for the use of regional oral history materials in school practice when teaching the topic of women on the home front.....	72
Baishuakova A.D., Aldabergenova M.K., Zhadrayeva G.A. Epistolary sources as a means of developing historical thinking in future history teachers.....	90
Boztayeva S.Zh., Amrenova G.R., Jumabayeva S.T. Features of the development of coordination abilities of university students.....	104
Darkulova K.N., Turgynbayeva Zh.M., Kuttybayeva Zh.F. The influence of modern digital technologies on the formation of academic writing competencies among students.....	117
Dzhumanova L.S., Kaskataeva Zh.A., Turbaeva S.M. Problems of using artificial intelligence in education.....	133
Yermekbayeva A., Suleimenova K., Shormakova A.B. The role of assessment criteria in improving academic writing in higher education.....	151
Zhanys A.B. Digital variative mathematics education for agricultural engineers.....	166
Zhussupbekova B.A., Kulanbayeva G.K. Historical and psychological portrait of Mustafa Chokay.....	183
Kegenbekov J.K., Urazakynov D.K. The relevance of career guidance training in biophysics at medical universities.....	199
Kemelbekova Zh.S., Kopzhasarova Zh.B. Generative artificial intelligence tools in education: PRISMA 2020-based analysis and improvement model.....	218

Kurymbayeva S.K., Baizhumanova N.S., Bakina Y.A. Higher education instructors competencies in using AI in the inclusive education process.....	237
Massalimova B.K., Shintemirova M.T., Nurkenova A.D. Using STEM technologies to develop students' research skills.....	259
Orazaliyeva R., Ametkhan Zh. Folk pedagogy as a source of development of the ethno-artistic potential of students of creative specialties of the university of Kazakhstan.....	285
Pilten P., Pilten G., Kuralbayeva A. Pedagogical approaches to values education among primary school teachers.....	301
Sugirbekova A., Nametkulova F., Tasbolat E. Methodology for preparing future physics teachers to organize students' research activities.....	320
Tankibayeva A.A., Turalbayeva A.T., Baimukhanbetov B.M. Formation of professional competencies of future primary school teachers on the basis of micro-learning.....	340
Shyndaliev N.T., Serikkazy A.S., Nurbekova G.F. Enhancing students' professional competencies in big data processing through artificial intelligence: results of a pedagogical experiment.....	364

ECONOMICS

Aitkazina M., Karshalova A., Biken V. Analysis of green lending programs of second-tier banks and development institutions in the Republic of Kazakhstan.....	380
Aitmanbetova R., Bukharbaeva A. Improving accounting and audit systems through digitalization in Kazakhstan's agricultural sector: a current approach.....	403
Altai M.T., Mustafayeva B.U., Kulbaeva M.A. Development of the tourism industry as a factor of economic growth in the Turkestan Region: institutional and legal aspect.....	423
Assanova Zh., Mahfudz A.A., Turysbekova R. Environmental audit as an accounting and analytical tool for ensuring sustainable development in the Republic of Kazakhstan.....	438
Ashirbayeva S.B., Yessirkepova A.M., Alzhanova A.A. Methodological approaches to assessing the economic efficiency of forestry in the context of climate change.....	465
Yeltay B.B., Azatbek T.A. Evaluating the effectiveness of state regulation and institutional environment formation in the non-ferrous metallurgy sector.....	486

Zhaukhanova A.K., Muslimkyzy L.

The impact of investment processes on the development of the labor market of the Republic of Kazakhstan.....510

Kaliyeva S., Umurzakova B.

Human capital management in project-based banks of the Republic of Kazakhstan.....529

Kamardinov Y., Moldashbayeva L., Satymbekova K.

Digital transformation of accounting of transport and logistics services based on AI and Big Data.....544

Karanova Zh.Y., Kazhmuratova A.K., Chakeyeva K.S.

China–Kazakhstan transport corridor: digitalization and efficiency in the context of growing freight flows.....564

Kozhakhmetova K., Rakhmatullayeva D.Zh., Ruziev K.

Multicriteria analysis in ESG-oriented portfolio optimization.....587

Madysheva M.Zh., Mazbayeva K.O.

Cost audit in a commercial healthcare company: assessment of efficiency and transparency.....609

Mamutova K.K., Pashenova L.M., Aitymbetova A.N.

Digitalization of tax administration in Kazakhstan: modern technologies and development directions.....627

Narimanov R.N., Niyetalina G.K., Tayauova G.Zh.

Comparison of quiet luxury and logo branding in the context of consumer status signaling in Kazakhstan.....640

Nizamdinova A., Hao Zhen, Dzhakisheva U.

Improving the mechanisms of strategic management accounting in renewable energy enterprises.....657

Nurlybek Zh.A., Nurgaliyev K.M., Tynyshbayeva A.A.

Investment screening as a state governance mechanism of foreign capital access: the Australian experience.....675

Pakhuasheva D.S., Ermekbayeva D.D., Duiskanova R.Zh.

Strategic management of sustainable development of hotel chains in Kazakhstan.....698

Primzharova K., Bissenbayeva S., Zhumaxanova K.M.

Social entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan: stages of formation and mechanisms of development.....726

Tulaganov A.B., Nurmagambetova A.I., Bigozhin R.M.

Contribution of higher education system to implementation of sustainable development goals in Kazakhstan.....750

Tuleeva A., Karabaeva Sh., Yessentayeva A.

Digital IT marketing as a tool for enhancing the competitiveness of agro-industrial enterprises.....765

МАЗМҰНЫ

ПЕДАГОГИКА

Әбілқасымова А.Е., Есхожаева С.М., Жұмабай Н.

STEM білім беру негізінде контекстік есептер арқылы оқушылардың математикалық сауаттылығын дамыту.....16

Адасканова Ж.К., Молдасан К.Ш., Цай Е.

Болашақ педагог-психологтың кәсіби-зерттеушілік ойлауы: ұғымы және құрылымы.....41

Әлиева Ж.Ж., Байкенжеева А.Т., Арыстанова С.Д.

Міног қосымша білім беру бағдарламасы аясында биология мамандығы студенттерінің кәсіпкерлік дағдыларын дамыту.....55

Ахметова Д.М., Орынғалиева Ш.О., Құндақова А.

Тылдағы әйелдер тақырыбын оқытуда өңірлік ауызша тарих материалдарын мектеп практикасында қолданудың әдістемелік негіздері.....72

Байшуакова А.Д., Алдабергенова М.К., Жадраева Г.А.

Эпистолярлық деректер болашақ тарих мұғалімдерінің тарихи ойлауын дамытудың құралы ретінде.....90

Бозтаева С.Ж., Амренова Г.Р., Джұмабаева С.Т.

Университет студенттерінің үйлестіру қабілеттерін дамыту ерекшеліктері.....104

Даркулова К.Н., Тургынбаева Ж.М., Куттыбаева Ж.Ф.

Заманауи цифрлық технологиялардың студенттердің академиялық жазу құзыреттілігін қалыптастыруға әсері.....117

Жұманова Л.С., Қасқатаева Ж.А., Турбаева С.М.

Білім беру саласында жасанды интеллектті пайдалану проблемалары.....133

Ермекбаева А., Сулейменова Қ., Шормақова А.Б.

Жоғары оқу орнында болашақ филологтардың академиялық жазылымын дамытудағы критерийлік бағалау рөлі.....151

Жаныс А.Б.

Агроинженерлерге математиканы цифрлық вариативті оқыту.....166

Жусупбекова Б.А., Куланбаева Г.К.

Мұстафа Шоқайдың тарихи-психологиялық портреті.....183

Кегенбеков Ж.К., Уразақынов Д.К.

Медициналық жоғары оқу орындарында биофизика курсын кәсіби бағдарлы оқытудың өзектілігі.....199

Кемельбекова Ж.С., Копжасарова Ж.Б.

Білім берудегі генеративті жасанды интеллект құралдары: PRIMSA 2020 негізіндегі талдау және жетілдіру моделі.....218

Құрымбаева С.Қ., Байжұманова Н.С., Бакина Ю.А.

ЖОО оқытушыларының инклюзивті білім беру процесіндегі ЖИ қолдану құзіреттері.....237

Масалимова Б.К., Шинтемирова М.Т., Нүркенова А.Д.

Оқушылардың зерттеу дағдыларын дамыту үшін STEM технологияларын қолдану.....259

Оразалиева Р., Аметхан Ж.

Халықтық педагогика Қазақстанның жоғары оқу орындарындағы шығармашылық мамандықтары студенттерінің этномәдени әлеуетін дамыту көзі ретінде.....285

Пилтен П., Пилтен Г., Құралбаева А.

Бастауыш сынып мұғалімдерінің құндылықтарға негізделген білім берудегі педагогикалық тәсілдері.....301

Сугирбекова А., Наметкулова Ф., Тасболат Е.

Болашақ физика мұғалімдерін оқушылардың зерттеу әрекетін ұйымдастыруға даярлау әдістемесі.....320

Танкибаева А.А., Туралбаева А.Т., Баймуханбетов Б.М.

Микрооқыту негізінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру.....340

Шындалиев Н.Т., Серікқазы Ә.С., Нурбекова Г.Ф.

Жасанды интеллект арқылы студенттердің үлкен деректерді өңдеудегі кәсіби құзыреттілігін арттыру: педагогикалық эксперимент нәтижелері.....364

ЭКОНОМИКА**Айтқазина М., Каршалова А., Бикен В.**

Қазақстан Республикасындағы екінші деңгейдегі банктер мен даму институттарын «жасыл» несиелеу бағдарламаларын талдау.....380

Айтманбетова Р., Бұхарбаева А.

Қазақстанның ауыл шаруашылығы секторындағы бухгалтерлік есепті цифрландыру жағдайында бухгалтерлік есеп және аудит жүйесін жетілдіру.....403

Алтай М.Т., Мустафаева Б.У., Құлбаева М.А.

Түркістан облысының экономикалық өсу факторы ретінде туристік саланы дамыту: институционалдық-құқықтық аспект.....423

Асанова Ж., Махфудз А.А., Турысбекова Р.

Қазақстан Республикасында орнықты дамуды қамтамасыз етудің есепке алу-талдау құралы ретінде экологиялық аудит.....438

Аширбаева С.Б., Есиркепова А.М., Альжанова А.А.

Климаттық өзгерістер жағдайында орман шаруашылығының экономикалық тиімділігін бағалаудың әдістемелік тәсілдері.....465

Елтай Б.Б., Азатбек Т.А.

Түсті металлургия саласын мемлекеттік реттеудің және институционалдық ортаны қалыптастырудың тиімділігін бағалау.....486

Жауханова А.К., Муслимқызы Л.

Қазақстан Республикасының еңбек нарығының дамуына инвестициялық үдерістердің әсері.....510

Қалиева С., Умурзакова Б.

Қазақстан Республикасының жобалық басқару моделін қолданатын банктеріндегі адам капиталын басқару.....529

Камардинов Е., Молдашбаева Л., Сатымбекова К.

AI және Big Data негізінде көлік-логистикалық қызметтердің бухгалтерлік есебін цифрлық трансформациялау.....544

Каранова Ж.У., Қажымұратова А.К., Чакеева К.С.

Қытай–Қазақстан көлік дәлізі: жүк ағындарының өсуі жағдайында цифрландыру және тиімділік.....564

Кожаметова К., Рахматуллаева Д.Ж., Рузиев К.

ESG-бағдарланған портфельді оңтайландырудағы көп критериялды талдау.....587

Мадышева М.Ж., Мазбаева К.О.

Коммерциялық денсаулық сақтау кәсіпорнындағы шығындар аудиті: тиімділік пен ашықтықты бағалау.....609

Мамутова Қ.Қ., Пашенова Л.М., Айтымбетова А.Н.

Қазақстандағы салық әкімшілендіруді цифрландыру: заманауи технологиялар және даму бағыттары.....627

Нариманов Р.Н., Ниеталина Г.К., Таяуова Г.Ж.

Қазақстандағы тұтынушылардың статус дабылы контекстінде quiet luxury және logo branding салыстырмалы талдау.....640

Низамдинова А., Хао Чжэнь, Джакишева У.

Жаңартылатын энергия кәсіпорындарында стратегиялық басқарушылық есеп механизмдерін жетілдіру.....657

Нұрлыбек Ж.А., Нұрғалиев Қ.М., Тынышбаева А.А.

Шетел капиталына қолжетімділікті реттеудің мемлекеттік басқару механизмі
ретіндегі инвестициялық скрининг: Австралия тәжірибесі.....675

Пахуашева Д.С., Ермекбаева Д.Д., Дүйскенова Р.Ж.

Қазақстанның қонақ үй желілерінің тұрақты дамуын стратегиялық басқару.....698

Примжарова Қ., Бисенбаева С., Жұмаксанова К.М.

Қазақстан Республикасындағы әлеуметтік кәсіпкерлік: қалыптасу кезеңдері
және даму тетіктері.....726

Тулағанов А.Б., Нұрмағамбетова А.И., Бигожин Р.М.

Қазақстандағы жоғары білім беру жүйесінің орнықты даму мақсаттарын
жүзеге асыруға үлесі.....750

Тулеева А., Карабаева Ш., Есентаева А.

Агроөнеркәсіптік кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру құралы
ретіндегі цифрлық IT-маркетинг.....765

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕДАГОГИКА

Абылкасымова А.Е., Есхожаева С.М., Жумабай Н.

Развитие математической грамотности учащихся посредством контекстных задач в рамках STEM-образования.....16

Адасканова Ж.К., Молдасан К.Ш., Цай Е.

Профессионально-исследовательское мышление будущего педагога-психолога: понятие и структура.....41

Алиева Ж.Ж., Байкенжеева А.Т., Арыстанова С.Д.

Развитие предпринимательских навыков у студентов специальности «Биология» в рамках дополнительной образовательной программы Minor.....55

Ахметова Д.М., Орынғалиева Ш.О., Кундакова А.

Методические основы использования материалов региональной устной истории в школьной практике при изучении темы женщин тыла.....72

Байшуакова А., Алдабергенова М., Жадраева Г.

Эпистолярные источники как средство развития исторического мышления будущих учителей истории.....90

Бозтаева С.Ж., Амренова Г.Р., Джумабаева С.Т.

Особенности развития координационных способностей студентов вузов.....104

Даркулова К.Н., Тургынбаева Ж.М., Куттыбаева Ж.Ф.

Влияние современных цифровых технологий на формирование компетенций академического письма у студентов.....117

Джуманова Л.С., Каскатаева Ж.А., Турбаева С.М.

Проблемы использования искусственного интеллекта в сфере образования.....133

Ермекбаева А., Сулейменова К., Шормакова А.

Роль критериального оценивания в развитии академического письма будущих филологов в вузе.....151

Жаныс А.

Цифровое вариативное обучение математике агроинженеров.....166

Жусупбекова Б.А., Куланбаева Г.К.

Историко-психологический портрет Мустафы Шокая.....183

Кегенбеков Ж.К., Уразакынов Д.К.

Актуальность профориентационного обучения курсу биофизики в медицинских вузах.....199

Кемельбекова Ж.С., Копжасарова Ж.Б.

Генеративные инструменты искусственного интеллекта в образовании: анализ по PRISMA 2020 и модель совершенствования.....218

Курымбаева С.К., Байжуманова Н.С., Бакина Ю.А.

Компетенции преподавателей вузов по использованию ИИ в процессе инклюзивного образования.....237

Масалимова Б.К., Шинтемирова М.Т., Нуркенова А.Д.

Использование STEM-технологий для развития исследовательских навыков учащихся.....259

Оразалиева Р., Аметхан Ж.

Народная педагогика как источник развития этнохудожественного потенциала студентов творческих специальностей вуза Казахстана.....285

Пилтен П., Пилтен Г., Куралбаева А.

Педагогические подходы к ценностно-ориентированному образованию у учителей начальных классов.....301

Сугирбекова А., Наметкулова Ф., Тасболат Е.

Методика подготовки будущих учителей физики к организации исследовательской деятельности.....320

Танкибаева А.А., Туралбаева А.Т., Баймуханбетов Б.М.

Формирование профессиональной компетентности будущих учителей начальных классов на основе микрообучения.....340

Шындалиев Н.Т., Серикказы А.С., Нурбекова Г.Ф.

Повышение профессиональной компетентности студентов в обработке больших данных с использованием искусственного интеллекта: результаты педагогического эксперимента.....364

ЭКОНОМИКА**Айтказина М., Каршалова А., Бикен В.**

Анализ программ зеленого кредитования банков второго уровня и институтов развития в Республике Казахстан.....380

Айтманбетова Р., Бухарбаева А.

Совершенствование системы учета и аудита в условиях цифровизации бухгалтерского учета аграрного сектора Казахстана.....403

Алтай М.Т., Мустафаева Б.У., Кулбаева М.А.

Развитие туристской отрасли как фактор экономического роста Туркестанской области: институционально-правовой аспект.....423

Асанова Ж., Махфудз А.А., Турысбекова Р.

Экологический аудит как учетно-аналитический инструмент обеспечения устойчивого развития в Республике Казахстан.....438

Аширбаева С.Б., Есиркепова А.М., Альжанова А.А.

Методические подходы к оценке экономической эффективности функционирования лесного хозяйства в условиях климатических изменений.....465

Елтай Б.Б., Азатбек Т.А.

Оценка эффективности государственного регулирования и формирования институциональной среды в сфере цветной металлургии.....486

Жауханова А.К., Муслимкызы Л.

Влияние инвестиционных процессов на развитие рынка труда Республики Казахстан.....510

Калиева С., Умурзакова Б.

Управление человеческим капиталом в банках Республики Казахстан с проектной моделью управления.....529

Камардинов Е., Молдашбаева Л., Сатымбекова К.

Цифровая трансформация бухгалтерского учета транспортно-логистических услуг на основе AI и Big Data.....544

Каранова Ж.У., Кажмуратова А.К., Чакеева К.С.

Транспортный коридор Китай–Казахстан: цифровизация и эффективность в условиях роста грузопотоков.....654

Кожакметова К., Рахматуллаева Д.Ж., Рузиев К.

Многокритериальный анализ в ESG-ориентированной портфельной оптимизации.....587

Мадышева М.Ж., Мазбаева К.О.

Аудит расходов в коммерческом предприятии здравоохранения: оценка эффективности и прозрачности.....609

Мамутова К.К., Пашенова Л.М., Айтымбетова А.Н.

Цифровизация налогового администрирования в Казахстане: современные технологии и направления развития.....627

Нариманов Р.Н., Ниеталина Г.К., Таяуова Г.Ж.

Сравнение quiet luxury и logo branding в контексте статусной сигнализации потребителей в Казахстане.....640

Низамдинова А., Хао Чжэнь, Джакишева У.

Совершенствование механизмов стратегического управленческого учета в предприятиях возобновляемой энергетики.....657

Нурлыбек Ж.А., Нурғалиев К.М., Тынышбаева А.А.

Инвестиционный скрининг как механизм государственного управления
доступом иностранного капитала: опыт Австралии.....675

Пахуашева Д.С., Ермекбаева Д.Д., Дуйскенова Р.Ж.

Стратегическое управление устойчивым развитием гостиничных сетей
Казахстана.....698

Примжарова К., Бисенбаева С., Жумаханова К.М.

Социальное предпринимательство в Республике Казахстан: этапы становления
и механизмы развития.....726

Тулаганов А.Б., Нурмагамбетова А.И., Бигожин Р.М.

Вклад системы высшего образования в реализацию целей устойчивого развития
в Казахстане.....750

Тулеева А., Карабаева Ш., Есентаева А.

Цифровой IT-маркетинг как инструмент повышения конкурентоспособности
предприятий агропромышленного комплекса.....765

SCIENTIFIC JOURNAL OF PEDAGOGY AND ECONOMICS

ISSN 1991-3494

Volume 3.

Number 421 (2026), 183-198

<https://doi.org/10.32014/2026.2518-1467.1204>

UDC 94(574)

IRSTI 06.09.91

© Zhussupbekova B.A., Kulanbayeva G.K., 2026.

¹ Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University,
Turkestan, Kazakhstan;² Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan.
E-mail: bota4905@mail.ru

HISTORICAL AND PSYCHOLOGICAL PORTRAIT OF MUSTAFA CHOKAY

Zhussupbekova Botagoz — PhD student, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Faculty of social and humanitarian sciences, “History”, Turkestan, Kazakhstan, E-mail: bota4905@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-1944-0084>;

Kulanbayeva Gaini — Lecturer, Educational Program “History and Archaeology”, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan, E-mail: gaini_92kzl@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0005-3669-108X>.

Abstract. This article is devoted to a comprehensive analysis of the historical and psychological portrait of Mustafa Chokay. The main aim of the research is to reveal his essence as a national leader through an in-depth study of his socio-political activities, worldview, and personal qualities based on historical and psychological methods. Special attention is paid to the social environment that influenced the formation of Mustafa Chokay’s worldview, his educational period, as well as his activities during the Turkestan Autonomy. His life in emigration, ideological struggle through the journal *Yash Turkestan*, and his opposition to the totalitarian system are considered important factors reflecting his inner willpower, intellectual level, and moral resilience. In the course of the psychological analysis, Mustafa Chokay’s personality traits are examined from several perspectives. He is characterized as a figure with pronounced leadership qualities, a strong sense of responsibility, deep national consciousness, strategic thinking, and unwavering commitment to his principles even in difficult circumstances. His personal qualities perseverance, aspiration for freedom, and loyalty to justice are analyzed within the context of historical processes. As a result of the study, Mustafa Chokay’s historical and psychological portrait is defined not only as that of a political figure, but also as a symbol of the national idea and a spiritual leader. This work enables a comprehensive characterization of his personality, inner world, and public activity

within a unified framework. Ultimately, he is evaluated not only as a historical figure but also as an important spiritual and intellectual model for contemporary society.

Keywords: Historical-psychological portrait, idea of Turkic unity, psychology of political leadership

For citations Zhussupbekova B.A., Kulanbayeva G.K. Historical and psychological portrait of Mustafa Chokay. Scientific Journal of Pedagogy and Economics, 2026. — No.3. — P. 183-198. DOI: <https://doi.org/10.32014/2026.2518-1467.1204>

© Жусупбекова Б.А., Куланбаева Г.К., 2026.

¹Қожа Ахмет Ясауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түркістан, Қазақстан;

²Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда, Қазақстан.
E-mail: bota4905@mail.ru

МҰСТАФА ШОҚАЙДЫҢ ТАРИХИ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ПОРТРЕТІ

Жусупбекова Ботағоз — докторант, Қожа Ахмет Ясауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университеті, Білім беру және гуманитарлық зерттеулер факультеті, «Тарих», Түркістан, Қазақстан,

E-mail: bota4905@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-1944-0084>;

Куланбаева Гайни — Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, «Тарих және археология» БББ оқытушысы, Қызылорда, Қазақстан,

E-mail: gaini_92kzl@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0005-3669-108X>.

Аннотация. Бұл мақала Мұстафа Шоқай тұлғасының тарихи-психологиялық портретін кешенді түрде талдауға арналған. Зерттеудің негізгі мақсаты – оның қоғамдық-саяси қызметін, дүниетанымын және тұлғалық қасиеттерін тарихи және психологиялық әдістер негізінде терең зерделеу арқылы ұлттық көшбасшы ретіндегі болмысын ашу. Ұсынылып отырған зерттеу жұмысында Мұстафа Шоқайдың дүниетанымының қалыптасуына әсер еткен әлеуметтік орта, білім алған кезеңі, сондай-ақ Түркістан автономиясы тұсындағы қызметі ерекше назарға алынады. Оның эмиграциядағы өмірі, Яш Түркістан журналы арқылы жүргізген идеялық күресі және тоталитарлық жүйеге қарсы ұстанымы тұлғаның ішкі ерік-жігерін, интеллектуалдық деңгейін және моральдық беріктігін көрсететін маңызды факторлар ретінде қарастырылады. Психологиялық талдау барысында Мұстафа Шоқайдың тұлғалық ерекшеліктері бірнеше қырынан қарастырылады. Оның лидерлік қасиеттері, жоғары жауапкершілік сезімі, ұлттық санасы терең, стратегиялық ойлай алатын, қиын жағдайларда да ұстанымынан таймайтын қайраткер ретінде сипатталады. Оның тұлғалық қасиеттері – табандылық, еркіндікке ұмтылыс, әділеттілікке адалдық – тарихи

процестермен сабақтастықта талданады. Зерттеу нәтижесінде Мұстафа Шоқайдың тарихи-психологиялық портреті тек саяси қайраткер ғана емес, сонымен бірге ұлттық идеяның символы, рухани көшбасшы ретінде тұжырымдалады. Бұл зерттеу Мұстафа Шоқайдың тарихи-психологиялық портретін жан-жақты сипаттай отырып, оның тұлғалық ерекшеліктерін, ішкі дүниесін және қоғамдық қызметін біртұтас жүйеде қарастырады. Нәтижесінде, ол тек тарихтағы тұлға ретінде ғана емес, қазіргі қоғам үшін де маңызды рухани және интеллектуалдық үлгі ретінде бағаланады.

Түйін сөздер: тарихи-психологиялық портрет, түркілік бірлік идеясы, саяси көшбасшылық психологиясы

© Жусупбекова Б.А.¹, Куланбаева Г.К.², 2026.

¹Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, Туркестан, Казахстан;

²Кызылординский университет имени Коркыт Ата, Кызылорда, Казахстан.
E-mail: bota4905@mail.ru

ИСТОРИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ПОРТРЕТ МУСТАФЫ ШОКАЯ

Жусупбекова Ботагоз — докторант Международного казахско-турецкого университета имени Ходжи Ахмеда Ясави,

E-mail: bota4905@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-1944-0084>;

Куланбаева Гайни — преподаватель, Кызылординского университета имени Коркыт Ата, Кызылорда, Казахстан,

E-mail: gaini_92kzl@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0005-3669-108X>.

Аннотация. Статья посвящена комплексному исследованию историко-психологического портрета Мустафы Шокая. Цель исследования заключается в раскрытии его личности как национального лидера посредством анализа общественно-политической деятельности, мировоззрения и личностных качеств на основе исторического и психологического подходов. Особое внимание уделено социальной среде, оказавшей влияние на формирование мировоззрения Мустафы Шокая, периода его обучения и деятельности в годы существования Туркестанской автономии. Жизнь в эмиграции, идеологическая деятельность через журнал «Яш Туркестан» и противостояние тоталитарной системе рассматриваются как факторы, отражающие силу характера, интеллектуальный потенциал и нравственную устойчивость личности. В ходе психологического анализа Мустафа Шокай характеризуется как политический деятель, обладавший ярко выраженными лидерскими качествами, высоким чувством ответственности, развитым национальным самосознанием, стратегическим мышлением и приверженностью своим принципам. Такие черты, как настойчивость, стремление к свободе и верность идеалам справедливости, рассматриваются в контексте исторических процессов первой половины XX века. Результаты

исследования позволяют рассматривать историко-психологический портрет Мұстафы Шоқая не только как характеристику политического деятеля, но и как воплощение национальной идеи и духовного лидерства. Проведённый анализ способствует более глубокому пониманию его личности, внутреннего мира и общественной деятельности. Мұстафа Шоқай оценивается не только как выдающаяся историческая фигура, но и как значимый духовный и интеллектуальный ориентир для современного общества.

Ключевые слова: историко-психологический портрет, Мұстафа Шоқай, политическое лидерство, национальное самосознание, Туркестанская автономия, идея тюркского единства

Кіріспе. Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін ұлттық тарихты жаңаша саралау мен тарихи тұлғалардың қызметін шынайы бағалау мәселесі ғылыми зерттеулердің маңызды бағыттарының біріне айналды. Осындай тұлғалардың қатарында Мұстафа Шоқайдың орнын ерекше атап айтсақ болады. Ол қазақ халқының ғана емес, тұтас Түркістан халықтарының азаттығы мен саяси дербестігі жолында күрескен көрнекті мемлекет және қоғам қайраткері ретінде танылды. Мұстафа Шоқайдың қоғамдық-саяси қызметі, публицистикалық мұрасы және ұлттық мемлекет туралы көзқарастары көптеген зерттеулерге арқау болғанымен, оның тұлғалық болмысын психологиялық қырынан қарастыру әлі де өзектілігін жоғалтқан жоқ. Тарихи тұлғаның қызметін толық түсіну үшін өмір жолы мен қоғамдық қызметін тарихи деректер негізінде талдай отырып, оның тұлғалық ерекшеліктерін, көшбасшылық қасиеттерін және ұлттық идеяға адалдығын тарихи-психологиялық тұрғыдан зерттейміз. Мұстафа Шоқай өмір сүрген кезең отарлық саясаттың күшеюімен, ұлттық қозғалыстардың қалыптасуымен және күрделі қоғамдық өзгерістермен сипатталды. Осындай жағдайда оның ұлттық мүддені қорғаудағы табандылығы, саяси көрегендігі мен рухани беріктігі айқын көрінді. Сондықтан қайраткердің тарихи-психологиялық портретін жасау оның қоғамдық қызметін ғана емес, ішкі жан дүниесін де тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Тарихи тұлғаларды жаңа ғылыми бағыттар тұрғысынан зерттеу және тарихи-психологиялық талдау әдісі арқылы ұлттық көшбасшылардың тұлғалық болмысын ашу – тарих ғылымы мен психология ғылымының тоғысындағы өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Мұстафа Шоқайдың тарихи-психологиялық портретін зерттеу бүгінгі қоғам үшін қажет. Себебі Мұстафа Шоқайдың өмір жолы, саяси күресі, қиындықтарға мойымауы, көшбасшылық психологиясы, тарихи жауапкершілігі қазіргі жас ұрпақтың бойындағы патриотизмді, табандылықты жауапкершілікті және тарихи санасын қалыптастыруға ықпал етеді.

Тарихи оқиғалар тек әлеуметтік-саяси факторлармен ғана емес, тұлғалардың ішкі психологиялық жай-күйімен де анықталады. Мұстафа

Шоқайдың шешім қабылдауындағы батылдығы, саяси көрегендігі, эмиграция жағдайындағы рухани беріктігі оның ішкі психологиялық жағдайын талдау қазіргі заман психологиясында да маңызды тақырыптардың бірі. Осы орайда Мұстафа Шоқайдың тарихи тұлға ретіндегі психологиялық портіретін ғылыми тұрғыдан сипаттау осы мәселелерді зерттеуге мүмкіндік береді. Бұл мақала Мұстафа Шоқайдың өмір жолын, тұлғалық қасиеттерін, саяси көзқарастарының қалыптасуын, сондай-ақ оның психологиялық мінез-құрылымын талдауға бағытталған.

Әдеби шолу. Мұстафа Шоқай тұлғасы тәуелсіздік жылдарынан кейін отандық және шетелдік ғылыми әдебиеттерде кеңінен зерттеле бастады. Оның саяси қызметі, қоғамдық көзқарастары және Түркістан халықтарының тәуелсіздігі жолындағы күресі көптеген еңбектерде жан-жақты қарастырылған. Зерттеулердің басым бөлігі Мұстафа Шоқайдың қоғамдық-саяси қызметіне, эмиграциялық кезеңдегі қызметіне және ұлттық мемлекет идеясына арналған.

Алдымен, Мұстафа Шоқайдың өмірі мен қызметін сипаттайтын тарихи еңбектерге тоқталу қажет. Қазақстандық және шетелдік зерттеушілер оның саяси қызметін, әсіресе Түркістан автономиясы кезеңіндегі рөлін кеңінен қарастырған. Бұл еңбектерде Мұстафа Шоқайдың ұлттық мемлекет құру жолындағы күресі, оның идеялық ұстанымдары мен саяси көзқарастары талданады. Тарихшылар оның қызметін көбіне ұлттық-демократиялық қозғалыс контекстінде бағалайды (Kara, 2025).

Өмірбаяндық зерттеулерде тұлғаның қалыптасуына әсер еткен факторлар – отбасы тәрбиесі, білім алу ортасы, әлеуметтік жағдайлар жан-жақты сипатталады. Мұндай еңбектерде оның Санкт-Петербургтегі оқу кезеңі, мемлекеттік қызметке араласуы және эмиграцияға кету себептері нақты деректер негізінде көрсетіледі. Бұл деректер психологиялық талдау үшін маңызды база болып табылады (Esmagambetov et al, 2010).

Мұстафа Шоқайдың өмірі мен қызметін зерттеуде оның өз еңбектері ерекше дереккөз болып табылады. «Яш Түркістан» журналында жарияланған мақалалары, хаттары мен естеліктері оның саяси ұстанымдарын ғана емес, сонымен қатар дүниетанымын, ұлттық құндылықтарға деген көзқарасын және тұлғалық ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді. Бұл еңбектерде еркіндік, демократия, ұлттық бірлік және тарихи әділеттілік мәселелері негізгі орын алады (Shokai, 2006). Публицистикалық мұралар ерекше орын алады. Әсіресе Яш Түркістан журналында жарияланған мақалалары оның саяси көзқарасын ғана емес, ішкі дүниесін, құндылықтық бағдарларын және ұлттық сананы қалыптастырудағы ұстанымдарын ашып көрсетеді. Бұл еңбектер тұлғаның өзіндік ой-толғанысын зерттеуге мүмкіндік береді және психологиялық портрет құруда маңызды дереккөз болып саналады (Esmagambetov, 2012).

Қазақстандық зерттеушілердің ішінде М. Қойгелдиев, К. Есмағамбетов,

К. Нұрпейісов, Қ. Бегманов, Б. Садықова, Д. Қыдырәлі, Ә. Бәкір және басқа да жас ғалымдар Мұстафа Шоқайдың тарихи қызметін жан-жақты талдаған. Олардың еңбектерінде қайраткердің Алаш қозғалысымен байланысы, Түркістан автономиясындағы рөлі және эмиграциядағы саяси күресі нақты тарихи деректер негізінде қарастырылған. Аталған зерттеулер Мұстафа Шоқайдың ұлттық тәуелсіздік идеясына адалдығын және саяси көшбасшылық қабілетін айқындайды. Мұстафатанудың негізі Түркияда қаланды. Мұстафа Шоқайдың мұраттас жолдастары, саяси күреске бірге қатысқан серіктері өз естеліктері мен еңбектерінде қазақ қайраткерлерінің дүниетанымы мен қайраткерлік болмысын қалпына келтіру жолында ауқымды жұмыстар атқарды. Бұл елде соңғы уақытта шоқайтануға қосылған қомақты үлес ретінде Түркиялық ғалым А. Қараның еңбегі ерекше аталады. Мұстафа Шоқайдың халықаралық деңгейдегі саяси қызметіне назар аударып, оның түркі халықтарының ортақ мүддесін қорғаудағы рөлін көрсетеді. Бұл еңбектер қайраткердің тек қазақ халқының ғана емес, тұтас Түркістан кеңістігінің көшбасшысы болғанын дәлелдеуге мүмкіндік береді (Қара, 2004).

Мұстафа Шоқайдың қызметінің алғашқы кезең туралы материалдар Өзбекстан Республикасы Орталық Мемлекеттік мұрағатында кездеседі. Сонымен қатар, Өзбекстандық ғалым Қаһромон Раджабовтың еңбектері ерекше маңызға ие (Radjabov, 2021). Мұстафа Шоқайдың туған жері Қызылорда қаласындағы Қорқыт Ата атындағы университет ғалымдарының шетелдік ғалымдармен бірлесе шығарған (Бәкір Ә., Қара Ә., Тайман С. Мұстафа Шоқайдың мемлекетшілдік мұраты. Монография.-Қызылорда) монографиялық еңбегінде Мұстафа Шоқайдың мемлекетшілдік мұратын айқындау мақсатында оның өскен ортасын, Ташкент пен Петербургтегі оқуын, Ресей орталығындағы қоғамдық саяси жұмыстарға қатысуы мен саяси қайраткер болып қалыптасуын, мемлекетшілдік қызметтің алғашқы асуы Түркістан Мұқтариятын құрудағы ерекше ұйымдастырушылық жұмысы, эмиграциядағы Түркістан тәуелсіз мемлекеті үшін күресі, мемлекетшіл идеялары мен саяси ой-тұжырымдарының бүгінгі тәуелсіз Қазақстан идеяларымен сабақтастығы қарастырылған (Bakir et al., 2025).

- Санкт-Петербург университетінде оқып жүрген кезінде Мұстафаның түрлі саяси ағымдармен таныс болуы, түрік жастарының шерулеріне қатысуы, Мемлекеттік думаның Мұсылман фракциясы жанындағы Бюро жұмысына араласуы, эмиграциядағы қызметі туралы материалдар Ресей мемлекеттік тарихи мұрағатында, Ресей Федерациясының сыртқы саясаты мұрағаты, Ресей әлеуметтік-саяси тарихының мемлекеттік мұрағаты, Ресей армиясының әскери мұрағаты, Ресей жаңа заман тарихының мемлекеттік мұрағаты шоғырланған (Bakir et al., 2025).

- Мұстафа Шоқайдың өмірі мен қызметін зерттеудің негізгі дереккөзі оның Франциядағы жеке мұрағаттық қоры болып табылады. Онсыз

Мұстафаның қайраткерлігі мен ғұламалығына, тәлімгерлігі мен шешендігіне, дүниетанымы мен мақсат-мұраттарына, адамгершілік биік қасиеттеріне көз жеткізу қиянға соғады.

- Француз институтының кітапханасында сақталған қазақ қайраткерінің жеке мұрағаттық қоры Орталық Азия халықтарының тарихы мен мәдениетін зерттеуде баға жетпес дереккөз болып табылады (Esmagambetov, 2012).

Мұстафа Шоқайдың тұлғалық болмысы мен тарихи- психологиялық бейнесі бүгінгі ұрпақ үшін тек тарихи үлгі ғана емес, сондай-ақ рухани-адамгершілік тәрбиенің маңызды құралы болып табылады. Қазіргі қоғамда ұлттық болмысты сақтау, рухани жаңғыру, адамгершілігі жоғары көшбасшыларды қалыптастыру міндеттері тұрғанда, М.Шоқай мұрасы ерекше құндылыққа ие. Дегенмен, ғылыми әдебиеттерді талдау көрсеткендей, Мұстафа Шоқай тұлғасының психологиялық қырлары арнайы зерттеу нысаны ретінде жеткілікті деңгейде қарастырылмаған. Көптеген еңбектерде оның саяси қызметі мен тарихи рөлі басым сипатталса, тұлғалық қасиеттері, мінез құрылымы, мотивациялық факторлары және дағдарыс жағдайларындағы психологиялық тұрақтылығы жанама түрде ғана баяндалады. Сондықтан тарихи-психологиялық талдау әдісі қайраткердің ішкі дүниесін, құндылықтар жүйесін және көшбасшылық табиғатын тереңірек түсіндіруге мүмкіндік береді (Esmagambetov, 2012).

Психологиялық тұрғыдан алғанда, Мұстафа Шоқай тұлғасы арнайы зерттеу нысаны ретінде салыстырмалы түрде аз қарастырылған. Дегенмен, қазіргі заманғы пәнаралық зерттеулерде тарихи тұлғаларды психологиялық талдау үрдісі кеңінен дамып келеді. Осы бағыттағы еңбектер Мұстафа Шоқайдың мінез-құлық ерекшеліктерін, мотивациясын, құндылықтарын және дағдарыс жағдайындағы әрекеттерін түсіндіруге мүмкіндік береді.

Жалпы алғанда, әдебиеттерді талдау Мұстафа Шоқай тұлғасының көпқырлы екенін көрсетеді. Тарихи еңбектер оның саяси қызметін ашса, публицистикалық мұралары ішкі дүниесін түсінуге жол ашады, ал заманауи зерттеулер оның психологиялық портретін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Осылайша, әдеби шолу зерттеу жұмысының теориялық және әдіснамалық негізін құрайды.

Зерттеу материалдар мен әдісі. Жеке тұлғаның адамзат тарихында алатын орны зор екені, әлеуметтік дамудың жеке адамсыз – тұлғасыз дамуы мүмкін еместігі белгілі. Жеке тұлғаның ролі, әсіресе ел тарихының бетбұрыс кезеңдерінде арта түседі. Мақалада әлемге аты мәшһүр, аса көрнекті қоғам қайраткері, берісі Түркістанның, арысы бүкіл түркі жұртының азаттығы мен тәуелсіздігіне бар саналы ғұмырын арнаған, өмірінің соңғы жиырма жылдан астамын шет елде – Францияда өткізген М. Шоқайдың өмірінің басты мұратын ашу, тарихи психологиялық портретін қалыптастыру үшін ғұмырындағы аса маңызды факторлар мен кезеңдерді, әсіресе дүниеге келген отбасын, өскен ортасын, қол жеткен білімін, сонымен қатар тұлғалық

қасиеттері оның ішінде: зияткерлік қасиеті, көсбашлық қасиеті, ұлттық намыс пен жауапкершілігі, саяси қызметіндегі психологиялық бейнесі, еркіндік сүйгіштігі, эмиграциялық кезеңі, М. Шоқайдың тарихи-психологиялық портретінің қазіргі ғылым үшін маңызы, М. Шоқай мұрасының ғылыми зерттеулердегі орны қазіргі қоғам үшін тәрбиелік маңызын қарастырамыз (Oktay et.al., 1950).

Мұстафа Шоқай мұрасының ғылыми зерттеулердегі орны қазіргі қоғам үшін тәрбиелік маңызын, ғылыми негізділігін қамтамасыз ету үшін бірнеше кешенді әдістерді қарастырамыз.

1. Тарихи әдіс – бұл әдіс Мұстафа Шоқайдың өмір сүрген дәуірін, саяси қызметін, қоғамдық көзқарастарының қалыптасу эволюциясын тарихи контекстпен байланыстыра қарастыруға мүмкіндік береді. Әсіресе Түркістан автономиясы, эмиграция кезеңі, Еуропадағы саяси қызметі сияқты кезеңдер осы әдіс арқылы жүйеленеді.

2. Салыстырмалы әдіс – Мұстафа Шоқайдың тұлғалық ерекшеліктерін сол дәуірдегі Алаш қайраткерлері мен өзге түркі зиялыларының қасиеттерімен салыстыру оның көшбасшылық болмысын тереңірек ашуға көмектеседі. Бұл әдіс оның даралығын, шешім қабылдау стилін және идеялық ұстанымын нақтылауға мүмкіндік береді.

3. Психологиялық талдау әдісі – тұлғаның мінезі, эмоциялық тұрақтылығы, ерік сапалары, жауапкершілік деңгейі, мотивациясы, күйзеліске төзімділігі және рухани беріктігі психологиялық талдау негізінде қарастырылады. Тарихи құжаттар, естеліктер, публицистикалық мұралар оның ішкі жан дүниесін тануға негізгі дереккөз ретінде пайдаланылады.

4. Биографиялық әдіс – тұлғаның өмір жолындағы маңызды оқиғаларды психологиялық қалыптасу кезеңдерімен байланыстыра талдау оның тұлғалық дамуын түсіндіруге мүмкіндік береді.

Осылайша, Мұстафа Шоқайдың тарихи-психологиялық портретін зерттеу арқылы оның тұлғалық болмысы, тарихи рөлі және рухани-психологиялық беріктігі терең ашылады. Бұл мақала ұлттық тарихтағы ұлы тұлғалардың ішкі әлемін тануға және қазіргі ұрпақтың тарихи санасын дамытуға маңызды үлес қосады.

Нәтижелер. Зерттеу нәтижелері Мұстафа Шоқай тұлғасының бірнеше негізгі психологиялық қырларын анықтауға мүмкіндік берді: жоғары жауапкершілік сезімі, ұлттық құндылықтарға адалдық, стратегиялық ойлау қабілеті, дамыған көшбасшылық қасиеттер, эмоциялық тұрақтылық және күрделі жағдайда шешім қабылдай білу қабілеті. Аталған қасиеттер оның тарихи қызметінің табысты болуына және ұлттық қозғалыстың көрнекті көшбасшысы ретінде қалыптасуына ықпал етті.

Сонымен қатар, Мұстафа Шоқайдың тұлғалық болмысы қазіргі заман тұрғысынан да өзекті. Оның өмірлік ұстанымдары азаматтық жауапкершілік, отансүйгіштік, демократиялық құндылықтарға адалдық және ұлттық мүддені

қорғау сияқты қағидалардың маңызын көрсетеді. Сондықтан оның тарихи-психологиялық портреті тек өткенді зерттеу объектісі ғана емес, сонымен қатар қазіргі қоғам үшін тәрбиелік және ғылыми маңызы бар құбылыс ретінде бағаланады (Shokay, 2007).

Кейбір зерттеушілер Мұстафа Шоқайды ұлттық көсбасшы ретінде қарастырса, менің ойымша оның психологиялық төзімділігі эмиграция кезеңінде ерекше байқалады. Эмиграциядағы 20 жылдан астам өмірі оның аса жоғары табандылық иесі болғанын көрсетеді. Елден жырақта, жалғыздықта, саяси қысым жағдайында да ұлттық идеядан бас тартпауы – мінезінің беріктігінің айқын дәлелі. Ол мақала, журнал, халықаралық мінберлер арқылы күресін тоқтатпады.

1. Тұлғалық қасиеттері:

Тарихи деректер мен публицистикалық мұраларды талдау Мұстафа Шоқай тұлғасының бірнеше маңызды қырларын айқындауға мүмкіндік береді. Оның қызметінен ең алдымен жауапкершілік сезімі мен қоғамдық мүддені жеке басының мүддесінен жоғары қоя білген ұстанымы байқалады. Түркістан халықтарының болашағына қатысты мәселелерде ол қысқа мерзімді саяси пайдадан гөрі ұзақ мерзімді ұлттық мақсаттарды басшылыққа алған (Esmagambetov, 2012).

Мұстафа Шоқайдың шешім қабылдау ерекшеліктеріне назар аударғанда, оның саяси оқиғаларды кең ауқымда бағалай алғанын көруге болады. Түркістан автономиясы кезеңіндегі қызметі мен кейінгі эмиграциялық өмірі оның жағдайды жан-жақты саралап, өз ұстанымын нақты дәлелдер арқылы қорғауға ұмтылғанын көрсетеді. Бұл қасиет оның стратегиялық ойлау қабілетінің қалыптасқанын аңғартады. Қайраткердің өмір жолында кездескен қиындықтар оның психологиялық төзімділігін де көрсетеді. Елден тыс жерде өмір сүруі, саяси қысымға ұшырауы және тұрақты қолдаудан айырылуы оның қызметіне елеулі әсер етті. Соған қарамастан ол қоғамдық мәселелерге қатысты көзқарасын ашық білдіруін тоқтатпады. Мұндай жағдайларда тұлғаның ішкі тұрақтылығы мен мақсатқа адалдығы ерекше маңызға ие болады. Мұстафа Шоқайдың тұлғалық болмысынан байқалатын тағы бір ерекшелік – ұлттық құндылықтарға деген беріктік. Оның еңбектерінде халықтың мәдени мұрасын сақтау, ұлттық бірегейлікті нығайту және тарихи сананы қалыптастыру мәселелері жиі көтеріледі. Бұл бағыттағы қызметі оның қоғамдық жауапкершілігінің жоғары болғанын көрсетеді (Bakir, 2025).

Мұстафа Шоқайдың көш басшылық қасиеті Түркістан автономиясы кезеңіндегі қызметінен айқын көрінеді. Түркістан автономиясы тұсында ол ұлттық мүддені қорғауға бағытталған саяси күштерді ортақ мақсатқа жұмылдыруға ұмтылды. Қоғамдық мәселелерді шешуде тек саяси белсенділік танытып қана қоймай, күрделі жағдайларда жауапкершілікті өз мойнына ала білді. Осы ретте шетелдік зерттеушілер «Түркістан жұртының бостандығы үшін күрескен тұлғалардың бірегей қайраткері ретінде М. Шоқайдың орны

бөлек», - деп түйіндейді (Rajabov, 2021). Бұл оның ұйымдастырушылық қабілетінің жоғары болғанын көрсетеді. Қайраткердің көшбасшылық ерекшелігі оның интеллектуалдық әлеуетімен де тығыз байланысты болды. Санкт-Петербург университетінде алған білімі, құқықтық мәселелерді терең түсінуі және халықаралық саяси үдерістерді талдай білуі оны өз дәуіріндегі көптеген зиялылардан ерекшелендірді. Сондықтан оның беделі ресми қызметімен ғана емес, қоғамдық ортадағы ықпалымен де анықталды (Esmagambetov et al, 2010).

Ұлттық намыс пен жауапкершілік қасиеті – Мұстафа Шоқайдың қоғамдық қызметінде ұлттық мүддені қорғау мәселесі негізгі орын алды. Оның мақалалары мен саяси қызметін талдау барысында халықтың саяси құқығы, мәдени тұтастығы және өзін-өзі басқару мүмкіндігі туралы мәселелерге ерекше назар аударғаны байқалады. Ол Түркістан халықтарының болашағын жеке өңірлік деңгейде емес, тұтас аймақтың тағдырымен байланысты қарастырды.

Қайраткердің қызметінен байқалатын ерекшеліктің бірі – тарихи жауапкершілікті терең сезінуі. Эмиграция жағдайында жүрген кезеңнің өзінде ол туған өлкедегі қоғамдық-саяси үдерістерге бейжай қарамай, халықаралық басылымдар арқылы өз көзқарасын білдіріп отырды. Мұндай ұстаным оның ұлттық мәселелерді уақытша саяси құбылыс ретінде емес, ұзақ мерзімді тарихи міндет ретінде қабылдағанын көрсетеді. *«Атамекенді сүю – оның тұтас мүддесіне қызмет ету, осы жолда әрқашан қызмет етуге, керек болса жанпида қылуға дайын тұру болып табылады»*. *«Ылғи да Отаныма қайту ойында жүремін және соған жету үшін тырысамын. Демек, атамекенімді құтқару үшін күресемін»* (Shokai, 2006). Осы тұрғыдан алғанда, Мұстафа Шоқайдың ұлттық жауапкершілігі нақты саяси әрекеттері мен қоғамдық қызметінен көрініс тапты. Оның қызметінің мазмұны ұлттық құндылықтарды сақтау мен халықтың болашағына қатысты мәселелерді тұрақты түрде көтеруімен ерекшеленеді. Зерттеушілердің пікірінше, ғалымдар М. Шоқайдың жазба мұрасын XX ғасырдың басындағы қазақ эмиграциясын және ұлттық-азаттық қозғалыс идеяларын бейнелейтін маңызды тарихи дереккөз ретінде қарастырады (Zholmakhanova et al., 2018).

Саяси қызметіндегі психологиялық бейнесі – Мұстафа Шоқайдың саяси қызметін психологиялық тұрғыдан қарастыру оның шешім қабылдау ерекшеліктерін, ұстанымдарының тұрақтылығын және күрделі жағдайларға бейімделу қабілетін түсінуге мүмкіндік береді. Тарихи оқиғаларға қатысты көзқарастарында эмоциялық реакциядан гөрі сараптамалық ойлау басым болғаны байқалады. Мұстафа Шоқай студенттік жылдарында да, саяси қызметке араласқан жылдарында да халқын жанындай жақсы көретін және халықының келешегімен тыныштығы үшін еш аянбайтын, бейбітшілікті жақтаушы, ұлтжанды саясаткер еді. Саяси қызметінің әр кезеңінде ол қалыптасқан жағдайды жан-жақты бағалауға және ұзақ мерзімді салдарды

ескеруге ұмтылған. Бұл қасиет әсіресе Түркістан автономиясы кезеңінде және эмиграция жылдарындағы қызметінде анық көрінеді. Оның жарияланымдарында оқиғаларды тек сипаттау емес, олардың себептері мен ықтимал нәтижелерін түсіндіруге талпыныс байқалады. Психологиялық тұрғыдан алғанда, Мұстафа Шоқайдың тұлғасына ішкі тұрақтылық пен ұстанымдарының бірізділігі тән болды. Саяси қысым мен белгісіздік жағдайында да көзқарасын өзгертуге асықпауы оның ішкі сенімдерінің берік қалыптасқанын көрсетеді (Қара, 2024).

Еркіндік сүйгіштігі – Еркіндік идеясы Мұстафа Шоқайдың дүниетанымында маңызды орын алды. Оның еңбектерінде саяси тәуелсіздік, азаматтық құқықтар және халықтардың өзін-өзі басқару мәселелері жиі көтеріледі. Бұл тақырыптар қайраткердің қоғамдық көзқарастарының негізгі бағыттарының бірі болғанын аңғартады.

Мұстафа Шоқай үшін еркіндік ұғымы тек саяси тәуелсіздікпен шектелмеген. Ол ұлттық мәдениетті сақтау, қоғамдық пікір еркіндігі және адамның қадір-қасиетін құрметтеу мәселелерімен тығыз байланыста қарастырылды. Сондықтан оның қызметінде еркіндік мәселесі кең мағынадағы қоғамдық даму шарты ретінде түсіндірілді. Зерттеу барысында қарастырылған материалдар Мұстафа Шоқайдың еркіндік туралы көзқарастары оның саяси қызметінің барлық кезеңінде сақталғанын көрсетті. Бұл оның дүниетанымындағы негізгі әрі тұрақты құндылықтардың бірі болғанын дәлелдейді.

Талқылау. Мұстафа Шоқай өмір сүрген кезең – XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың алғашқы жартысы – қазақ халқы мен тұтас Түркістан аймағы үшін аса күрделі тарихи дәуір болды. Мұстафа Шоқайдың тарихи тұлға ретінде қалыптасуына оның заманының ірі саяси оқиғалары тікелей әсер етті. Солардың ішіндегі ең маңыздыларының бірі – 1916 жылғы ұлт-азаттық көтеріліс. Патша үкіметінің жергілікті халықты тыл жұмысына алу туралы жарлығы Түркістан аймағында жаппай қарсылық туғызды. Бұл оқиға отарлық езгінің шегіне жеткенін көрсетті және ұлттық санаға үлкен серпін берді. Келесі аса маңызды оқиға – 1917 жылғы Ақпан және Қазан төңкерістері. Ақпан төңкерісінен кейін Ресейде уақытша үкімет құрылып, ұлттық аймақтарға өзін-өзі басқару мәселесін көтеруге мүмкіндік туды. Осы тарихи жағдайда Қоқан қаласында 1917 жылдың қарашасында Түркістан автономиясы жарияланды. Мұстафа Шоқай автономияның жетекші тұлғаларының бірі болып, кейін оның премьер-министрі қызметін атқарды. Алайда Түркістан автономиясы ұзақ өмір сүрмеді. 1918 жылы большевиктік күштер Қоқан автономиясын күшпен жойып, ұлттық мемлекеттілікке жасалған алғашқы қадамды тоқтатты. Бұл Мұстафа Шоқайдың эмиграция жолына түсуіне себеп болды. 1921 жылдан бастап оның өміріндегі жаңа кезең – эмиграция дәуірі басталды. Парижде, Берлинде, Стамбұлда жүріп ол кеңестік отарлық саясатқа қарсы ақпараттық және идеологиялық күрес

жүргізді. “Жас Түркістан”, “Жаңа Түркістан” журналдары арқылы түркі халықтарының тәуелсіздігі идеясын халықаралық деңгейде насихаттады. 1930–1940 жылдардағы Еуропадағы тоталитарлық жүйелердің күшеюі, екінші дүниежүзілік соғыс алдындағы геосаяси өзгерістер де оның қызметіне ықпал етті. Ол қандай жағдайда да Түркістанның тәуелсіздігі идеясынан бас тартпады (Кага, 2025).

Мұстафа Шоқай 1890 жылдың 25 желтоқсанында Сырдария губерниясының Наршоқы қыстауында, қазіргі Қызылорда облысы Шиелі ауданы аумағында дүниеге келген. Шежірелі әулеттен шығуы оған әділдік, ел қамын ойлау, халық мүддесіне адал болу сияқты қасиеттерді ерте сіңірді. Ол ел арасындағы дастандарды, өлең жырларды жазып айтатын, арапша сауатты, барынша парасатты, зерек әрі ынталы жан болған. Мұстафаның бес жасында хат танығаны, алғашқы сауатын ашқан өз анасы екендігі туралы көптеген деректерде айтылады. Осындай рухани бай отбасылық орта Мұстафаның тұлғалық қалыптасуына ерекше әсер етті. Анасының араб, парсы, қазақ тілдерін меңгеруі, балаларын жастайынан хат танытуы оның ерте сауат ашуына ықпал етті. Отбасындағы тәрбие әділдікке, намысқа, үлкенге құрмет, ел алдындағы жауапкершілікке негізделді. Отбасындағы зиялылық пен тәртіп оның мінезінде ерте жастан жауапкершілік, сабырлылық, намысшылдық және білімге құштарлық қасиеттерін қалыптастырды. Кейін бұл қасиеттер оның саяси күрес жолындағы психологиялық беріктігінің өзегіне айналды (Begmanov, 2013).

Мұстафа Шоқайдың тұлғалық қалыптасуында қоғамдық орта мен мәдени ықпалдардың орны ерекше болды. Ол дәстүрлі қазақ қоғамының рухани құндылықтарын бойына сіңіріп өсті. Отбасы тәрбиесі, дала аристократиясына тән намыс, әділдік, жауапкершілік сияқты қасиеттер оның мінез құрылымының негізін қалады. Санкт-Петербургтегі студенттік кезеңінде ол Ресейдің озық зиялы қауымымен, Мемлекеттік Думадағы мұсылман фракциясы мүшелерімен, демократиялық бағыттағы саясаткерлермен тығыз байланыста болды. Бұл оның ой-өрісін кеңейтіп, саяси мәдениетін қалыптастырды. Мәдени ықпалдардың ішінде түркішілдік идеясы, жәдитік ағартушылық қозғалыс, еуропалық демократиялық ойлар ерекше орын алды. Мұстафа Шоқай Шығыс пен Батыс өркениетінің озық тұстарын ұштастыра білген тұлға болды. Оның публицистикалық мұрасында ұлттық тіл, дін, мәдениет, білім және өркениеттік даму мәселелері кеңінен қарастырылды. Қоғамдық ортадағы тағы бір маңызды фактор – Алаш зиялыларымен идеялық үндестігі. Әлихан Бөкейхан, Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатұлы сияқты қайраткерлермен ортақ ұлттық мүдде төңірегіндегі байланыс оның саяси ұстанымын күшейтті. Осы тарихи, әлеуметтік және мәдени ықпалдар Мұстафа Шоқайдың тұлғалық болмысын шыңдап, оны тек саяси қайраткер ғана емес, ұлттық еркіндік идеясының символына айналдырды (Kydyrali, 2012).

Тарихи деректерді талдау Мұстафа Шоқайдың бойында ерте кезеңнен бастап жоғары жауапкершілік сезімі мен қоғамдық белсенділік қалыптасқанын көрсетеді. Санкт-Петербург университетінде білім алуы оның саяси ой-өрісін кеңейтіп, демократиялық құндылықтарды терең меңгеруіне мүмкіндік берді. Бұл кезеңде ол құқықтық мемлекет, азаматтық еркіндік және ұлттық өзін-өзі басқару идеяларын қолдады.

Психологиялық тұрғыдан алғанда, Мұстафа Шоқайдың негізгі ерекшеліктерінің бірі – мақсатқа беріктік пен ерік-жігердің жоғарылығы. Түркістан автономиясы құлағаннан кейін де ол саяси күресін тоқтатпай, эмиграция жағдайында ұлттық мүддені қорғауды жалғастырды.

Эмиграциядағы өмірінде Мұстафа Шоқай өз халқының тәуелсіздігі жолындағы күресті тоқтатпай, Еуропада көптеген мақалалар, зерттеулер, саяси талдаулар жариялады. Оның еңбектерінде ұлттық бостандық, адам құқығы, демократия, тарихи әділеттілік мәселелері кеңінен көрініс тапты. Осы тұрғыдан алғанда, Мұстафа Шоқайдың тарихи тұлғасы тек саяси қызметімен ғана емес, оның ішкі жан дүниесі, мінез-құлық ерекшеліктері, ерік-жігері, психологиялық төзімділігі арқылы да терең зерттеуді қажет етеді. Тарихи-психологиялық портрет жасау барысында тұлғаның өмір сүрген ортасы, оның саяси көзқарастары, қабылдаған шешімдері, дағдарыс кезеңдеріндегі мінез ерекшеліктері және моральдық ұстанымдары маңызды рөл атқарады. Мұстафа Шоқай тұлғасы – қайсарлық, интеллектуалдық биіктік, рухани беріктік пен ұлттық жауапкершіліктің жарқын үлгісі. Эмиграциялық өмір адамның психологиялық тұрақтылығына үлкен сынақ болып саналатыны белгілі. Алайда Мұстафа Шоқай көптеген қиындықтарға қарамастан өз ұстанымынан бас тартқан жоқ. Бұл оның ішкі мотивациясының тұрақты болғанын және тұлғалық беріктігін көрсетеді (Shokay, 2004).

Мұстафа Шоқайдың қаншама өткір мақалалары, сөйлеген жалынды сөздері, қисынды сын-пікірлері қаламгер екендігін де анық аңғартады. Мұстафа Шоқайдың еңбектері халқымыздың өткен жолын тарихи шындық тұрғысынан қарастыруға және жас ұрпақты патриоттық рухта тәрбиелеу үшін аса құнды қазына болып табылады (Shokay, 2006).

Зерттеу барысында Мұстафа Шоқайдың көшбасшылық қасиеттері ерекше байқалды. Ол күрделі саяси жағдайда стратегиялық шешім қабылдай білді, әртүрлі әлеуметтік топтарды ортақ мақсат төңірегіне біріктіруге ұмтылды және ұлттық мүддені халықаралық деңгейде қорғауға күш салды. Париж бен Берлинде жүргізген қоғамдық-саяси қызметі оның коммуникациялық қабілеті жоғары, кең ауқымда ойлайтын қайраткер болғанын дәлелдейді (Bakir, 2020).

Тұлғаның эмоционалдық тұрақтылығы да маңызды психологиялық көрсеткіштердің бірі болып табылады. Мұстафа Шоқай өмірінің әр кезеңінде саяси қысымға, қуғын-сүргінге және жалғыздыққа тап болғанымен, өзінің құндылықтық бағдарларын сақтап қалды. Оның мақалалары мен хаттарында

үмітсіздік емес, болашаққа деген сенім мен ұлттық жауапкершілік басым көрінеді. Бұл жағдай тұлғаның ішкі сенім жүйесінің мықтылығын айғақтайды.

Қорытынды. Бұл мақалада Мұстафа Шоқайдың тарихи-психологиялық портреті жан-жақты қарастырылып, оның тұлғалық болмысы тарихи деректер мен психологиялық талдау негізінде жүйелі түрде ашылды. Жұмыс барысында тұлғаның өмір сүрген дәуірінің саяси-әлеуметтік жағдайы, өмірбаяндық қалыптасу кезеңдері, мінез-құлық ерекшеліктері, құндылықтары, мотивациясы, шешім қабылдау стилі, көшбасшылық қасиеттері, дағдарыс жағдайындағы мінезі және замандастарының бағасы кешенді түрде зерделенді.

Зерттеу нәтижесінде Мұстафа Шоқайдың тарихи тұлғасын сипаттайтын негізгі психологиялық қырлар анықталды. Ең алдымен, оның болмысынан көшбасшылық, жоғары интеллектуалдық деңгей, стратегиялық ойлау, эмоциялық тұрақтылық, стресске төзімділік және идеялық табандылық айқын байқалады. Ол ұлттық тәуелсіздік идеясын тек саяси ұран деңгейінде емес, терең саналы тарихи миссия ретінде қабылдаған тұлға болды. Бұл оның өмір бойы өзгермеген негізгі психологиялық өзегіне айналды.

Жалпы психологиялық портреттің түйіні ретінде Мұстафа Шоқайды миссиялық лидер, ұлттық жауапкершілігі жоғары стратег, гуманистік құндылықтарды ұстанған интеллектуал, әрі дағдарыс жағдайында өз әрекетін тиімді өзгерте алатын бейімделгіш тұлға ретінде сипаттауға болады. Оның ішкі әлеміндегі басты қозғаушы күш — Түркістан халықтарының еркіндігі мен тарихи әділеттілікке деген сенімі болды. Осы сенім оның эмиграция, саяси қысым, жалғыздық сияқты ауыр сынақтарда да рухани беріктігін сақтап қалуына мүмкіндік берді.

Тұлғаның ерекшелігін қорытындылай келе, Мұстафа Шоқайдың даралығы бірнеше қырдан көрінеді. Біріншіден, ол өз дәуіріндегі көптеген қайраткерлерден ұлттық идеяны халықаралық деңгейде қорғай алу қабілетімен ерекшеленді. Екіншіден, оның ойлау жүйесінде құқықтық мемлекет, демократия, ұлттық мәдени тұтастық және түркі халықтарының ынтымағы үйлесімді тоғысты. Үшіншіден, оның психологиялық тұрақтылығы – тарихи қысымға қарамастан мақсатынан айнымауында. Осындай қасиеттер оны тек саяси қайраткер емес, рухани-идеялық феномен деңгейіне көтерді.

Мұстафа Шоқайдың қазіргі заман үшін маңызы ерекше. Бүгінгі тәуелсіз Қазақстан жағдайында оның мұрасы жастарды патриотизмге, білімге, әділеттілікке, ұлттық жауапкершілікке және мемлекетшілдікке тәрбиелеуде маңызды рухани негіз болып табылады. Оның еркіндік, демократия, ұлттық тұтастық және мәдени дербестік туралы идеялары қазіргі қоғамдағы азаматтық сана мен ұлттық идеологияның дамуына өз ықпалын сақтап отыр.

Сонымен қатар, қазіргі жаһандану дәуірінде Мұстафа Шоқайдың түркі халықтарының рухани және мәдени бірлігі туралы тұжырымдары өзектілігін жоғалтқан жоқ. Түркі мемлекеттері арасындағы интеграциялық процестер,

ортақ тарихи сана қалыптастыру, мәдени-гуманитарлық байланыстарды күшейту сияқты бағыттарда оның идеялық мұрасы теориялық негіз ретінде маңызды.

Мұстафа Шоқай – тарихтағы орны ерекше, психологиялық тұрғыдан аса берік, миссиялық деңгейдегі ұлттық көшбасшы. Оның тұлғалық болмысы мен рухани мұрасы бүгінгі және келешек ұрпақ үшін еркіндікке адалдықтың, тарихи жауапкершіліктің және биік адамгершіліктің символы болып қала береді.

Мүдделер қақтығысы: Авторлар мүдделер қақтығысының жоқ екенін мәлімдейді.

Авторлардың үлесі: Барлық авторлар мақаланың тұжырымдамасын әзірлеуге, оны дайындауға және жазуға тең дәрежеде үлес қосты.

References

- Begmanov K. (2013) *Mұстафа SHoқaj zholymen: tarihi-derekti, tanymdyқ saparnama: kitap-al'bom* [In the Footsteps of Mustafa Shokay: A Historical Documentary and Educational Travelogue]. Almaty: Soraba Public Foundation. – 495 p. (in Kaz)
- Bakir A.K. (2020) Mұстафа SHoқaj: өmiri men қызmeti, shyғarmashylyғу [Mustafa Shokai: life, activity, and works]. Almaty: Arys Publishing House. — 328 p. (in Kaz)
- Bakir A.K., Taiman ST. (2022) M. SHoқaj мұсылман emigrantтарының көshbasshysy [Mustafa Shokai – Leader of Muslim Emigrants]. Otan Tarikhy. – No. 1 (97) <https://otan.history.iie.kz/main/article/view/129/143> (in Kaz)
- Bakir A. (2025) Meniң Mұstafam: estelikter, hattar [My Mustafa: Memoirs. Letters. Compiled and with an afterword by]. Almaty: Arys Publishing House. — 208 p. (in Kaz)
- Bakir A., Kara A., Taiman S. (2025) Mұstafa SHoқajдың memleketshildik мұраты [Mustafa Shokai's Ideal of Statehood]. Monograph. – Kyzylorda: Zhienai Publishing House. — 264 p. (in Kaz)
- Esmagambetov K.L. (2012) SHoқaj M. Таңдамалы shyғarmalar: 12 томдық [Shokai M. Selected Works: in 12 volumes]. Almaty: Kainar. – Vols. 1–12. <https://kazneb.kz/kk/catalogue/view/1598949> (in Kaz).
- Esmagambetov K. L., Tashtemkhanova R.M. (2010) Mұstafa SHoқajдың tarihi bejnisi: tarih mamandyktaryның studentterine арналған оқу қыралы [The Historical Image of Mustafa Shokai: A Textbook for History Students]. — Pavlodar: Kereku. — 389 p. (in Kaz)
- Zholmakhanova A.B., Tuyakbaev G.A., Abdrazakov K., Oralova G.S., and Serdali B.K. (2018) Kazakh Emigration and Historical Significance of Memories of Mustafa Shokay. *Utopia y Praxis Latinoamericana*, 23(82). — P. 111–120. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1495807> (in Eng)
- Kara, A. (2002) *Mustafa Shokai* – Almaty: Murattas. — 420 p. (inTurkish)
- Kydyrali D.K. (2012) Mұstafa [Mustafa]. Astana: Delovoy Mir Astana. — 276 p. (in Kaz)
- Kara A. (2023) The Soviet Union's Policy on the Turkic World Mustafa Shokai (Selected Articles in French). Istanbul: DOĞU KÜTÜPHANESI. — 343 p.<https://www.abdulahapkara.com/wp-content/uploads/2024/04/Cokay-Kazacka.pdf> (in Turkish)
- Kara A. (2024) Mustafa Shokai and the Prometheus Union: Global Synergy in the Struggle for Turkestan's Independence. Proceedings of the International Scientific and Theoretical Conference “Mustafa Shokai and the Turkic World: Historical Legacy and Ideological Continuity”. – P. 5–15. (in Turkish)
- Oktay, Abdulahap (1950) *The Turkestan National Movement and Mustafa Chokay (Commemorating the 60th Anniversary of the Birth of the Late Mustafa Chokay)*. Istanbul. — 55 p. (in Turkish)

Radjabov K. (2021) "The Lives and Destinies of the Ministers of the Turkestan Autonomy and the Members of the National Assembly". Tashkent: Mindomzor Invest. — P. 23-29. (in Uzbek)

Rajabov Q. Turkiston Muxtoriyati vazirlari hamda milliy majlis a'zolari hayoti va taqdiri [The lives and fates of the ministers of the Turkestan Autonomy and members of the national assembly]. – Toshkent: "Bodomzor Invest", 2021. — P. 23-29. (in Uzbek)

Sadykova B.I. (2009) Mustafa CHokaj v emigracii [Mustafa Chokai in exile]. Almaty: Mektep Publishing House, 248 p. (in Rus)

Shokai M. (1935) Turkestan pod vlast'yu Sovetskoj vlasti [Turkestan under the Rule of the Soviets]. – Paris. — 286 p. <https://kazneb.kz/index.php/ru/catalogue/view/1557700> (in Rus)

Shokai M. (2004) Hattar. Estelikter. Kyzhattar / қыраст. M. Kojgeldiev [Shokai M. Letters. Memoirs. Documents comp] by M. Koigeldiev. – Almaty: Kazakhstan. — 320 p. (in Kaz)

Shokay M. (2006) Таңдамалы шығармалар. қыраст. A. Nysanbaev [Selected Works] comp. by A. Nysanbayev. – Almaty: Arys, 480 pp. (in Kaz)

Shokay M. (2006) Epistolarylyk мыра. 2-tom. [Epistolary Heritage. — Vol. 2]. Almaty: Saga. — 372 p. <https://kazneb.kz/index.php/kk/catalogue/view/1629503> (in Kaz)

Shokay M. (2007) Таңдамалы шығармалар: үш томдық. 2-tom [Selected Works: In Three Volumes. Vol. 2]. Almaty: Kainar Publishing House. — 392 p. <https://kazneb.kz/kk/catalogue/view/1598949> (in Kaz)

Publication Ethics and Publication Malpractice in the journals of the Central Asian Academic Research Center LLP

For information on Ethics in publishing and Ethical guidelines for journal publication see <http://www.elsevier.com/publishingethics> and <http://www.elsevier.com/journal-authors/ethics>.

Submission of an article to the journals of the Central Asian Academic Research Center LLP implies that the described work has not been published previously (except in the form of an abstract or as part of a published lecture or academic thesis or as an electronic preprint, see <http://www.elsevier.com/postingpolicy>), that it is not under consideration for publication elsewhere, that its publication is approved by all authors and tacitly or explicitly by the responsible authorities where the work was carried out, and that, if accepted, it will not be published elsewhere in the same form, in English or in any other language, including electronically without the written consent of the copyright-holder. In particular, translations into English of papers already published in another language are not accepted.

No other forms of scientific misconduct are allowed, such as plagiarism, falsification, fraudulent data, incorrect interpretation of other works, incorrect citations, etc. The Central Asian Academic Research Center LLP follows the Code of Conduct of the Committee on Publication Ethics (COPE), and follows the COPE Flowcharts for Resolving Cases of Suspected Misconduct (http://publicationethics.org/files/u2/New_Code.pdf). To verify originality, your article may be checked by the Cross Check originality detection service <http://www.elsevier.com/editors/plagdetect>.

The authors are obliged to participate in peer review process and be ready to provide corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. All authors of a paper should have significantly contributed to the research.

The reviewers should provide objective judgments and should point out relevant published works which are not yet cited. Reviewed articles should be treated confidentially. The reviewers will be chosen in such a way that there is no conflict of interests with respect to the research, the authors and/ or the research funders.

The editors have complete responsibility and authority to reject or accept a paper, and they will only accept a paper when reasonably certain. They will preserve anonymity of reviewers and promote publication of corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. The acceptance of a paper automatically implies the copyright transfer to the Central Asian Academic Research Center LLP.

The Editorial Board of the Central Asian Academic Research Center LLP will monitor and safeguard publishing ethics.

Requirements for articles design for publication in the journal are available on the websites:

[www: nauka-nanrk.kz](http://www.nauka-nanrk.kz)

ISSN 2518–1467 (Online),

ISSN 1991–3494 (Print)

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en>

Managing Editor: A.Shormakova

Editors: D.S. Alenov, M.Konyrbekov

Computer layout: G.D. Zhadyranova

Signed for print: June 30, 2026

Format: 70×90 1/16. 48.0 printed sheets. Order No. 3